

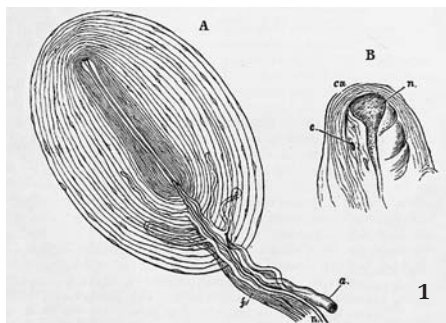
Pomlčka a spojovník

Michelangelo Buonarroti prý kdysi pravil, že dokonalosti se dosahuje maličkostmi. Poslední letošní jazykový koutek proto věnujeme dvěma malým vodorovným čárkám: pomlčce a spojovníku. Jejich správné umístění napomáhá přesnému porozumění a zároveň je dokladem, že autorovi textu není čtenářský komfort lhostejný.

Z reakcí tazatelů obracejících se na jazykovou poradnu vím, že mnozí uživatelé češtiny vůbec netuší, že nejde o jedno, ale dvě znaménka, mezi nimiž je rozdíl, a to jak grafický (v délce: spojovník je kratší, pomlčka delší, v sazbě se dokonce rozlišují dvě její délky, půlčtverčíková a čtverčíková), tak funkční, významový. Není rovněž bez zajímavosti, že ti, kteří pomlčku a spojovník nerozlišují a pro něž je každé vodorovné znaménko pomlčka, používají při psaní na počítači vlastně klávesu se spojovníkem, protože tu na české klávesnici máme, zatímco pomlčku buď vybíráme v symbolech, nebo ji píšeme pomocí klávesové zkratky alt + 0150. Existuje ještě jeden rozdíl: pomlčka patří mezi interpunkční neboli členicí znaménka (spolu s tečkou, otazníkem, vykřičníkem, čárkou, středníkem, dvojtečkou, třemi tečkami, závorkami a uvozovkami), spojovník k nim nepatří. Pravidla českého pravopisu jeho užití popisují v kapitole Hranice slov v písmu, norma ČSN 01 6910 Úprava dokumentů zpracovaných textovými procesory v bodě 7 s názvem Interpunkční znaménka a spojovník.

Užitím pomlčky v přímé řeči nebo pro naznačení neúplné odpovědi se zabývat nebudeme, pro potřeby autorů i čtenářů časopisu Živa jsou podstatnější jiné možnosti užití. Třeba to, že pomlčku používáme místo čárky pro oddělení částí projevu. Může to být vsuvka (Cesta žen ke vědě – a nebyla to cesta jednoduchá – nezávisela vždy jen na jejich schopnostech), osamostatněná část výpovědi (Celé dny pozorovat racky – to ji fascinovalo) nebo vlastní jádro sdělení (Jsou doložena dvě místa s výskytem raka mramorovaného – parkový rybníček v Praze na Proseku a tuň na reaktivované výsypce poblíž Bíliny). Vidáme ji také v nápisech, nadpisech, heslech (Pes – přítel člověka; Půdní kvasinky – neprozkoumané, ale důležité; Hrdlička divoká – pták roku 2019; Mladost – radost). Ve všech uvedených případech oddělujeme pomlčkou z obou stran mezerami.

Odlišné jsou situace, kdy pomlčka zastupuje výrazy a, až, od–do, proti/versus. Jsou-li obě složky jednoslovné (či jednopoložkové), mezery kolem pomlčky neděláme. Např. vědecká dvojice Vater–Pacini, vztah člověk–zvíře, pracovní doba 9–17 hod., přestávka 12:00–12:30, dovolená 11.–19. 7. 2019, vlak Olomouc–Ostrava, hokejové utkání Kanada–Finsko. Pokud je alespoň jedna ze složek víceslovná, je vhodné (ale nikoli nutné) kvůli lepší přehlednosti oddělovat pomlčkou mezerami z obou stran: dvojice J. Suchý – J. Molavcová, vztah

1 Vaterovo–Paciniho tělísko (A) slouží jako mechanoreceptor v podkožním vazivu. The cat – an introduction to the study of back-boned animals, especially mammals (1881). Převzato z Wikimedia Commons, v souladu s podmínkami použití

rodí – malé dítě, dovolená 28. 10. – 2. 11. 2019, spojení Havlíčkův Brod – Radostín, utkání Francie – Velká Británie. K uvedenému užití patří ještě jedno typografické pravidlo. Pokud by se při zalomení textu ocitla pomlčka na konci nebo začátku řádku, je doporučeno nahradit ji slovním vyjádřením (a, až, od–do, versus).

Dostáváme se k oblasti, v níž se pomlčka potkává se spojovníkem. Jak již bylo řečeno, spojovník – také se mu říká tiret, divis nebo spojovací čárka – se neřadí k interpunkčním znaménkům. Jím spojené výrazy tvoří těsný (slovní nebo souslovný) celek. Spojovník je součástí tohoto celku, proto se neodděluje mezerami. Užíváme ho např. k vyznačení těsného spojení v místních jménech nebo v názvech správních oblastí, např. Frýdek–Místek, Brno–Bystrc, okres Plzeň–jih, Guinea-Bissau. I zde platí již zmíněné typografické doporučení: u víceslovných položek je kvůli přehlednosti možné nahradit spojovník z obou stran odmezerovanou pomlčkou: Brno – Starý Lískovec, Praha 8 – Dolní Chabry, abychom eliminovali opticky nepravá těsná spojení jako Brno-Starý, 8-Dolní. Ale v situacích, při nichž by mohlo dojít k nejednoznačnému pochopení, co k sobě vlastně patří, či nepatří, taková náhrada vhodná není: trasa Praha-Velká Chuchle – Černošice-Mokropsy – Dobřichovice; výluka v úseku Praha-Vysočany – Praha-Horní Počernice.

Těsné spojení souřadně spojených složek nenajdeme jen v oblasti zeměpisných jmen. Spojovník se užívá i pro zápis spojení dvou podstatných jmen typu propan-butan, překladatel-tlumočník, kuchař-číšník, gynekolog-porodník (spojovník zde vlastně nahrazuje spojku a; člověk je profesí překladatel a zároveň tlumočník). Nepletme si však takové dvojice s případy, kdy druhý člen není na stejné úrovni, ale blíže určuje člen první. Jde o spojení typu biolog parazitolog (biolog specializující se na parazitologii), lékař internista, chemik organik, javor klen. Ty píšeme jako samostatná slova.

Spojovník bývá i součástí osobních jmen (převážně cizího původu), a to jak rodných (Jean-Paul, Jean-Claude, Jacques-Yves, Jean-Jacques, Anna-Luisa), tak příjmení (Mueller-Dombois, Clam-Gallas, Mendelssohn-Bartholdy, Saint-Exupéry, Čapek-Chod). Užíval se i ve víceslovných ženských příjmeních pro kombinaci jména vyvdaného a původního. Klasickým příkladem uváděným v jazykových příručkách je herečka Otýlie Sklenářová-Malá, za připomenutí jistě stojí i Marie Curie-Sklodowska nebo autorka středoškolských učebnic biologie Vlastimila Chalupová-Karlovská. V současnosti se nově vzniklá příjmení tohoto typu zapisují v souladu s matričním zákonem bez spojovníku (Vlasta Čiháková Noshiro).

Zde je vhodné doplnit, jak jména se spojovníkem skloňujeme. U zdvojených rodných jmen ohýbáme obě části jména: poznatky Jeana-Paula, Jeana-Jacquesa/Jacquesa, Anny-Louisy. U českých příjmení skloňujeme obě části: příručky Vlastimily Chalupové-Karlovské, dílo Čapka-Choda. U cizích ženských jmen záleží na vžité tradici – je možné jak skloňovat a přechýlovat obě části (o Shirley Templev-Blackové), tak ponechat první část neskloňnou a nepřechýlenou (s Marií Curie-Sklodowskou, o Shirley Temple-Blackové). Totéž platí pro neslovanská mužská příjmení. Skloňujeme obvykle jejich druhou část, ale v souladu s rodnou tradicí nelze vyložit ani skloňování obou částí: narození Clam-Gallase, Saint-Exupéryho, Mendelssohna-Bartholdyho.

Protože praxe bývá poměrně pestrá, je rovněž vhodné připomenout, že při tvoření přivlastňovacího přídavného jména zacházíme jinak se jménem zdvojeným, jehož nositelem je jedinec, a jinak postupujeme v případech, že určitý objev/zákon/poučka/objekt je pojmenován po dvou autorech/vědcích/objevitelích. U zdvojeného příjmení přidáváme příslušnou příponu až k druhé části jména, např. v Mueller-Domboisově knize, Toulouse-Lautrecovy obrazy, Braun-Blanquetova stupnice pro odhad pokryvnosti rostlin. V případě dvou autorů by tvar přivlastňovacího adjektiva měla mít obě jména a měla by být oddělena pomlčkou, aby bylo jednoznačné, že nejde o zdvojené příjmení, ale o dvě samostatná příjmení, např. Kaplanova–Meierova křivka přežití (nikoli křivka Kaplan-Meierova a už vůbec ne Kaplan-Meier křivka, přestože v angličtině je to Kaplan-Meier survival curve), Vaterovo–Paciniho tělísko, Tanijamova–Šimurova domněnka, případně mezi příklady můžeme přiřadit i rozšířený princip Epsteinův–Heisenbergův, známý především vyznavačům murphologie. Doplnuji, že doporučuji, aby se dvojice autorů zapisovala s pomlčkou, nikoli se spojovníkem, platí od r. 2014, kdy vyšla již zmíněná norma ČSN 01 6910. Proto v mnoha publikacích vidáme psaní se spojovníkem.

Přestože v úvodu bylo konstatováno, že tématem tohoto jazykového zastavení jsou dvě malá znaménka, zdaleka jsme se nedostali ke všemu, co by bylo vhodné k jejich užití říct. Proto se k nim ještě vrátíme. Než k tomu dojde, užitě si, milí čtenáři, závěr roku co nejpříjemněji.

Použitá literatura uvedena na webu Živy.